

Les reformes de la toponímia municipal impulsades per la Real Sociedad Geográfica (1916) i la Generalitat de Catalunya (1933). Crònica d'una errada ortogràfica: el Pinell... de Brai?¹

Jesús Burgueño

*Departament de Geografia i Sociologia
Universitat de Lleida
burgue@geosoc.udl.cat*

Albert Aubet

*geògraf
albertaubet@gmail.com*

Resum

Per tal de diferenciar municipis homònims és pràctica habitual afegir-hi un element diferenciador o determinant, com ara el nom de la comarca, d'un riu... L'Estat sovint ha intervingut en aquest supòsit, per tal d'evitar la confusió de localitats. Els topònims dels municipis catalans han estat afectats per dues disposicions generals de gran abast. La primera fou iniciativa de la Real Sociedad Geográfica de Madrid i assumida per l'Estat com a pròpia, mitjançant un decret de 1916. Va suposar la incorporació d'un complement en el nom de 56 pobles. La segona, el 1933, s'emmarca en el procés de recuperació de l'autogovern de Catalunya i de normalització de la llengua catalana. També en aquesta van participar geògrafs, com ara Pau Vila. La reforma (en l'aspecte que ens ocupa) va afectar 117 municipis. Finalment assenyalem la manca de justificació del determinant *de Brai*, aplicat el 1916 al Pinell, localitat del sud de Catalunya.

Paraules clau: toponímia, Catalunya, Real Sociedad Geográfica, el Pinell de Brai.

1. Volem agrair la franca col·laboració de Josep Andilla (Horta de Sant Joan), de l'eficaç equip de l'Arxiu de la Diputació de Tarragona i de Juan José Sogo Aldamendi (Biblioteca Nacional de España). Igualment a Ramon Hernández qui, en l'acte de presentació d'aquesta recerca al Pinell, el 2 de desembre de 2016, ens va assenyalar l'existència de l'article de premsa que citem com a D'Irto, 1974.

Resumen: *Las reformas de la toponímia municipal impulsadas por la Real Sociedad Geográfica (1916) i la Generalitat de Catalunya (1933). Crónica de un error ortográfico: el Pinell... ¿de Brai?*

Para diferenciar municipios homónimos es práctica habitual añadirles un elemento diferenciador o determinante, por ejemplo el nombre de la comarca, de un río... A menudo el Estado ha intervenido en este supuesto, con el fin de evitar la confusión de localidades. Los topónimos de los municipios catalanes fueron afectados por dos disposiciones generales de gran alcance. La primera fue iniciativa de la Real Sociedad Geográfica de Madrid y asumida por el Estado como propia, mediante un decreto de 1916. Supuso la incorporación de un complemento en el nombre de 56 pueblos. La segunda, el 1933, se enmarca en el proceso de recuperación del autogobierno de Cataluña y de normalización de la lengua catalana. También en esta participaron geógrafos, como Pau Vila. La reforma (en el aspecto que nos ocupa) afectó a 117 municipios. Finalmente señalamos la falta de justificación del determinante aplicado en 1916 a una localidad del sur de Cataluña.

Palabras clave: toponímia, Catalunya, Real Sociedad Geográfica, el Pinell de Brai.

Abstract: *Reforms of municipal names promoted by the Real Sociedad Geográfica (1916) and Generalitat of Catalonia (1933). Chronicle of a misspelling: el Pinell... de Brai?*

In order to differentiate homonyms municipalities is usual add a distinguishing element or nominal complement; for example the name of the county, or a river... The State has often intervened in this case, in order to avoid confusion of localities. Two large general provisions affected Place names of Catalan municipalities. The first one was an initiative of the Real Sociedad Geográfica from Madrid, and assumed by the State as its own, by a decree of 1916. It involved the incorporation of a complement in the name of 56 towns. The second, in 1933, it's part of the recovery process of self-government of Catalonia and standardization of the Catalan language. Geographers, as Pau Vila, also take part in this change. The reform (in the aspect that we study) affected 117 municipalities. Finally we note the lack of justification for the nominal complement applied to a town in southern Catalonia, in 1916.

Keywords: place names, Catalonia, Real Sociedad Geográfica, el Pinell de Brai.

* * *

1. Introducció

Per tal de diferenciar topònims homònims situats dins d'un mateix territori de referència, és pràctica habitual adjuntar-hi un additament o element complementari que podem anomenar complement determinatiu (Moll i Tort, 1985, p. 71), diferenciador (Gabriel Bibiloni²) o determinant diacrític (Casanova, 1995). D'aquesta manera evitem confondre, per exemple, Cabrera d'Anoia i Cabrera

2. <http://bibiloni.cat/toponimia/diferenciadors.htm> També empra aquesta denominació Rull, 2008.

de Mar. Aquests elements s'incorporen generalment a la toponímia major més destacada: noms de municipis i de pobles. La necessitat de diferenciació està en relació directa a la proximitat geopolítica: quan dos llocs es troben en una mateixa demarcació administrativa resulta forçós cercar un element diferenciador. Per tant, és lògic que l'establiment d'àmbits administratius d'abast geogràfic superior doni lloc a nous complements. Per exemple, amb el pas del sistema corregimental al provincial coincidiren pobles que abans pertanyien a demarcacions diferents: els dos Puigverd, l'un de la vegueria d'Agramunt i l'altre de la vegueria de Lleida, van precisar d'afegir, en un cas d'Agramunt (forma que ja trobem en el nomenclàtor de 1789) i en l'altre de Lleida (figura en el decret de subdivisió de les províncies en partits judicials, el 1834).

Val a dir que l'àmbit geopolític de referència que dona lloc a afegir un complement pot variar en un cas com Catalunya. La Generalitat només considera concurrents dos topònims si ambdós es troben sota la seva jurisdicció; l'Institut d'Estudis Catalans vetlla per evitar l'homonímia de pobles en el conjunt de l'àmbit lingüístic català (Moll i Tort, 1985, p. 71) i, com veurem tot seguit, el govern central havia procurat evitar confusions (per exemple en el servei de correus) entre municipis d'arreu de l'Estat.

El nostre interès se centra en la creació (o formalització) de complements toponímics municipals al llarg del s. xx, en particular mitjançant dues grans reformes: la primera impulsada a tot Espanya per la Real Sociedad Geográfica de Madrid (1916) i la segona formulada per la Generalitat republicana (1933) a partir de la proposta conjunta de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i la Ponència de la divisió territorial, si bé la seva plena implantació es va retardar –per raons òbvies– fins a la recuperació de l'autogovern.

Cal advertir que la modificació del nom d'un municipi ha seguit viaranyes legals d'allò més variats, segons les èpoques: des de modificacions fetes per llei fins a simples disposicions municipals, passant per reials decrets i acords de diputacions. No manquen tampoc rectificacions ortogràfiques adoptades de forma progressiva pels ajuntaments, diputacions o delegacions provincials que, al capdavall, s'oficialitzen d'alguna manera en ser incorporades al cens de població o al nomenclàtor, sense que realment hi hagi cap disposició legal d'esmena.

No havent-hi cap registre sistemàtic d'alteracions toponímiques municipals, cal fer-ne el seguiment amb els cercadors de legislació (amb la greu limitació, ara per ara, de la impossibilitat de fer una cerca digital en els butlletins provincials de Barcelona i Tarragona) i, fonamentalment, amb els censos i nomenclàtors de població. L'INE té un aplicatiu de consulta de les "Alteraciones de los municipios en los censos de población desde 1842", així com una llista descarregable (Ministerio de Administraciones Públicas, 2008). També la Generalitat, dins de la plataforma Municat, presenta una relació de modificacions toponímiques d'ençà 1976.³ Amb tot, els errors són freqüents en ambdós llistats.

3. http://municat.gencat.cat/municat/upload/pdfcanvis_nom_complet.pdf

2. La reforma impulsada per la Real Sociedad Geográfica

L'oficialització de les formes toponímiques a mitjan segle XIX compta amb dues fonts documentals fonamentals: el *Diccionario geográfico* de Pascual Madoz (1845-1850) i els nomenclàtors de població, en particular el magne recull de 1860 (reeditat en la seva part catalana per la Societat Catalana de Geografia: Burgueño, 2015). Malgrat que generalment el nom de la capital designa el seu municipi, en ocasions el nomenclàtor informa de l'existència d'un complement en el topònim del nucli capdavanter, el qual no consta en el nom oficial municipal. Per exemple, el nomenclàtor de 1888 registra *Villalba de los Arcos* com a nom de la capital del municipi tarragoní de *Villalba*.

En la nostra cerca hem detectat, entre 1861 i 1915, 39 modificacions toponímiques a Catalunya (annex *a*). Principalment són lleus esmenes ortogràfiques (17 casos) o bé canvis substancials a conseqüència d'un desplaçament de la capitalitat (11). També hi hagué tres noves castellanitzacions d'hagiotopònims, dues d'elles a la província de Tarragona. Però només es registren quatre incorporacions de complements: l'oficialització de *Puigvert de Agramunt*, la incorporació de l'adjectiu a la capital de les Garrigues, *Borjas Blancas*,⁴ i la distinció de les dues Cabrera barcelonines (*de Igualada* i *de Mataró*).

Tot plegat, res comparable a l'onada de modificacions toponímiques generada pel RD de 27 de juny de 1916, quan, per iniciativa de la Real Sociedad Geográfica (RSG), el Govern d'Espanya va alterar la denominació d'un gran nombre de municipis, entre ells 56 de catalans.

2.1. L'accidentada tramitació del projecte

El projecte de la RSG ja ha estat descrit per Emili Casanova (1995). Nosaltres hem volgut conèixer millor la seva tramitació amb la finalitat d'aclarir la paternitat d'algun dels noms establerts llavors. La finalitat del pla de la RSG era:

“que desaparezca la extraordinaria y lamentable confusión originada por el hecho de existir, entre los 9.266 Ayuntamientos que constituyen la Nación, más de 1.020 con idénticos nombres, y éstos sin calificativo ni aditamento alguno que los distinga.”

El recorregut del projecte s'inicia deu anys abans del decret resolutori. El 15 de gener de 1906, el vocal de la RSG, Manuel de Foronda y Aguilera (Àvila, 1840 – Madrid, 1920), presentà a la junta directiva de la Real Sociedad un *Proyecto de reformas en la nomenclatura geográfica de España*. La RSG decidí comunicar la proposta a les diputacions provincials per tal que aportessin la seva opinió al respecte.⁵

L'estudi de Foronda identifica 503 topònims repetits a tot l'Estat. Per evitar l'homonímia no calia alterar el nom del miler i escaig de municipis implicats.

4. El 1908 el trobem a la Gaceta, tot i que ja apareix al BOP el 1899.

5. Impres digitalitzat per la Biblioteca Nacional: <http://bdb-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000144413&page=1>. L'exemplar tramès a la Diputació de Barcelona (es troba a la Biblioteca de Catalunya) data del 9 d'abril.

L'opció més pràctica era modificar només els noms dels pobles més petits:

“En lo referente a los nombres, debe quedar siempre intacto el de la población de mayor categoría administrativa; y, en los de las demás poblaciones, modificar tan solo los de aquéllas que cuenten con menor vecindario.” (RSG, 1906, p. 7)

Per exemple, no calia alterar el *Roquetes* català perquè l'homòleg d'Almeria esdevindria *Roquetas de Mar*. Igualment, el *Mollet* barceloní podia conservar el seu nom ras i curt, però els dos *Mollet* de Girona precisaven d'un complement. Així, el pla afectava realment 580 municipis.

Les fórmules de distinció toponímica eren tres: l'anteposició del nom de l'advocació parroquial (*Santa Maria de Barbará*), la incorporació d'una segona localitat del mateix terme (*Moncada y Rexach*) o l'afegit d'un complement determinatiu, ja fos el nom de la comarca (*Santa Fe de Panadés*), un riu proper (*Cornellá del Terri*), una muntanya veïna (*Mayá de Moncal*), una ciutat o vila veïna (*Cabrera de Igualada*), un element arquitectònic emblemàtic (*Corbera del Castillo*), una antiga jurisdicció senyorial (*Horta de San Juan*) o, simplement un genèric, naturalment en castellà, com ara: *arroyo, llano, monte, río, torrente, valle* o *riera* (mot admès en castellà).

La justificació dels canvis de nom en cada cas és molt breu: “Así le distingue Madoz”, “Por el Nomenclátor” (quan el nom proposat ja figurava al nomenclàtor de 1900 referit al nucli capital), “Por el río vecino”, “Por el cerro en que está situado”, etc. Per exemple, l'Avinyonet de l'Alt Empordà va ser batejat *de Puig Ventós* perquè al diccionari de Madoz llegim:

“dentro de esta circunferencia [del terme municipal] a $\frac{1}{4}$ de leguas de la población hacia el este de la misma, se halla un cerro bastante elevado y de una legua de extensión, cubierto antes de carrascas y en la actualidad reducido a cultivo: en su punto más culminante llamado *Puig ventós*, es donde se colocan las baterías cuando se sitia la plaza de San Fernando: al pie de dicho cerro y a lo largo de una loma se encuentran tres casas grandes llamadas las Tres casas de Aviñonet;”

Les diputacions no es devien afanyar gaire a respondre el primer requeriment de la RSG. Va caldre una segona crida, la primavera de l'any 1907.⁶ Aquest cop la resposta es va enllestir ràpidament i fou aprovada en ple el 24 d'abril. El vocal ponent de la comissió provincial que informà al respecte fou el diputat monàrquic Josep Barangé i Bachs (Granollers, 1865-1927).⁷ Es proposaren un seguit d'esmenes de més o menys volada en els 16 topònims afectats (taula 1) i només es rebutjà taxativament l'absurd *Moyá de las Rieras*, “ya que esta denominación no responde a precedentes conocidos en la documentación antigua ni en el uso vulgar”.⁸ En la resposta de la Diputació barcelonina s'observa

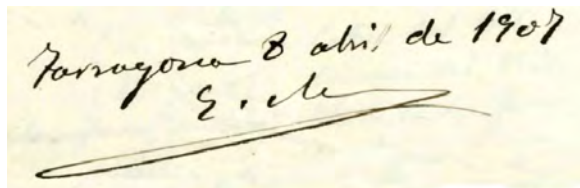
6. La reclamació a la Diputació de Barcelona data del 24 de març (Arxiu General de la Diputació de Barcelona: caixa 3864, 1907, exp. 2). La petició a València és del 9 d'abril (Casanova, 1995, p. 1218).

7. http://www.alcaldesialcaldessesdelvallesoriental.net/ficha.php?id_alcalde=485

8. Novament la tria obeeix a una observació de Madoz: “lo cruzan tres rieras, cuyas aguas fertilizan algunos huertos, y dan impulso a varios artefactos;”.

certa preferència pels noms comarcals, entre els quals cal comptar-hi *Llobregat* (“Corbera se designa vulgarmente por Corbera de Llobregat, por radicar en la comarca que riega el río de aquel nombre”). L’adscripció segarrenca de Calonge responia, però, a una iniciativa coetània de l’Ajuntament.⁹

Figura 1

L’esborrany de resposta de la Diputació de Tarragona data del 8 d’abril de 1907,¹⁰ i du la signatura “E. M.”, inicials de l’historiador tarragoní Emili Morera i Llauredó (1846-1918), secretari de la Diputació (Güell i Rovira, 2010) i autor del volum de la *Geografia general de Catalunya* referit a la província de Tarragona. Aquest escrit rebutjava la majoria de les propostes de la RSG (9 de 13) i proposava un seguit d’alternatives, si bé en un cas es creia innecessari cap afegit: “que Ciurana se conserve sin aditamento, pues es población de origen árabe, más antigua que la que existe en la provincia de Gerona.” Pel que fa a *Pinell del Río*, l’alternativa proposada per Morera va ser dir-ne *Pinell del Ebro*, de manera anàloga al que defensà per a la Palma (a més de 9 km del curs fluvial), però finalment guixà el nom del riu i el substituï pel d’una destacada partida de terres del terme: *Broy*. Més endavant ampliarem el comentari d’aquest contenciós. El document registra la conformitat de la comissió de Governació el 3 de maig; és probable que les esmenes de l’escrit fossin introduïdes pels diputats membres de la comissió.

L’Arxiu de la Diputació de Lleida no conserva documentació de l’afer, però per escrits de la RSG sabem que l’organisme provincial va trametre el seu informe amb data 7 de juny de 1907. Les discrepàncies de calat afectaven un terç dels 15 topònims afectats: es descarta la confusa referència jurisdiccional a Poblet aplicada a Bellcaire, es rebutgen els indefinits *del Río* i *del Monte* i s’hi proposen alternatives més concretes (*del Cadí* i *de Artesa*), es prefereix *Tremp* en comptes de la *Pallaresa* per a Guàrdia i es bandeja la desafortunada proposta *Salàs de Bruixas* (pel nom d’un barranc esmentat per Madoz) recuperant la denominació comtal de Pallars. En canvi, s’acceptà el penós *Llanera del Arroyo*, que havia estat adoptat “Por darle su nombre” (és a dir, perquè Madoz deia que “le cruza un riachuelo con el mismo nombre de este pueblo”).¹¹

9. El 1906 l’Ajuntament va demanar a la Diputació adoptar el nom de Calonge de Segarra (AGDB: caixa 3864, exp. 3); la Diputació ho va traslladar al Govern a través del governador civil, per entendre que aquella era la instància competent per a prendre tal determinació. En el nomenclàtor de 1910 el nucli principal s’anomenava Calonge de Calaf, denominació que també era emprada per l’Ajuntament en la seva documentació municipal.

10. Arxiu Històric Provincial de Tarragona: Diputació, exp. 10, unitat d’instal·lació 1067 (B3-3A), anys 1888-1918.

11. Tampoc ens sembla gaire escaient el nom *La Guardia de Ares* atès que el lloc d’Ares i la seva muntanya no

Les propostes referides a la província de Girona resultaren més encertades, i cal deduir que van ser acceptades per la Diputació sense més canvis que els de caire ortogràfic, com ara la correcció del nom del riu *Adaro* (novament una informació procedent de Madoz, encara que el diccionari l'accentua) per *Daró*.

D'acord amb les esmenes rebudes de les diputacions, la RSG redactà un nou llistat de les modificacions proposades, el qual es conserva, manuscrit i mecanografiat, en els fons de la RSG dipositats a la Biblioteca Nacional.¹² En aquest llistat manuscrit, el redactor va cometre dues errades ortogràfiques referides a la província de Tarragona: *La Morera de Montsent* i *Pinell de Bray*. Aquestes errades es van mantenir en totes les còpies posteriors, inclòs el real decret.

Gràcies a la documentació de l'afer que es conserva a la Biblioteca Nacional i a l'Archivo General de la Administración sabem que la memòria de la RSG va ser enllestida el 4 de maig de 1909, signada pel nou president de la RSG, el capità general i expresident de Govern, Marcelo de Azcárraga y Palmero (1832-1915), i pel secretari de la institució Ricardo Beltrán y Rózpide (1852-1928).¹³ Tanmateix, aparentment el projecte no va ser tramès al ministre de la Governació fins el 20 de gener de 1915. Ignorem els motius perquè la proposta de reforma va restar aparcada durant més de 5 anys. És possible que calgués trobar una combinació d'afinitats polítiques i amistats personals que fes viable l'aprovació d'un projecte una mica estrany, perquè no s'havia elaborat des d'una dependència ministerial i, per aquest motiu, havia tingut un procediment administratiu força sui generis.

El cert és que, un cop arribat al ministeri, el projecte va seguir una tramitació ordenada i sempre favorable. Segons relata el Consell d'Estat:

“La Dirección General de Administración entiende que procede aprobar la reforma propuesta, ya que se han oído a los ayuntamientos y diputaciones interesadas, a la Dirección de los Registros y a todas las entidades que debieran intervenir directa o indirectamente en el asunto, especialmente a la Dirección General de Correos y Telégrafos.”¹⁴

L'alt organisme consultiu no s'estava de posar nous deures a la Sociedad en altres qüestions toponímiques:

“Considerando que, mereciendo como merece la expresada Real Sociedad los mayores plácemes por su labor, debe, sin embargo, tender a complementarla, estudiando en lo porvenir la conveniencia de hacer desaparecer los nombres de algunos pueblos de difícil pronunciación, los que dan origen las burlas de los vecinos de los colindantes o que son indignos de la cultura, como dice la Dirección General de Administración.”

pertanyen a l'antic terme de la Guàrdia sinó als de Cabó, Fígols i Organyà (Alt Urgell). Novament trobem al diccionari de Madoz l'esment a Ares, com a afrontació meridional de la Guàrdia.

12. BN: SG.MSS/13/2. Un altre exemplar mecanografiat a AGA: Presidencia 51/10371; exp. 508.

13. AGA: Presidencia 51/10371, exp. 508.

14. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 511. En la sessió s'anota la presència del president accidental Guzmán, el senyor Cortezo, el marqués de Figueroa i Alonso Castrillo.

Taula 1. Municipis afectats per la reforma toponímica de 1916

Nom anterior (1900)	Nom proposat per la RSG el 1907	Nom aprovat el 1916, quan difereix del proposat	Observacions
<i>Barcelona</i>			
Barbará	Santa María de Barbará		
Bola, La	San Andrés de la Bola		unit a St. Pere de Torelló el 1926
Cabrera	Cabrera de Igualada		ja recollit en el cens de 1910 ¹⁵
Calonge	Calonge de Calaf ¹⁶	Calonge de Segarra ¹⁷	
Castellvell	Castellvell y Burés	Castellvell y Vilar	
Corbera	Corbera del Castillo	Corbera de Llobregat ¹⁸	
Moncada	Moncada y Reixach		
Montornés	San Sadurní de Montornés	Montornés del Vallés	
Moyá	Moyá de las Rieras	<i>canvi descartat</i>	
Rocafort	Rocafort de Nespré	Rocafort y Vilumara	
Santa Fe	Santa Fe de Panadés	Santa Fe del Panadés	
Santa Margarita	Santa Margarita Monjos	Santa Margarita y Monjos	
Sarriá	Sarriá de la Riera	San Vicente de Sarriá	unit a Barcelona el 1922
Torrellas	San Martín de Torrellas	Torrellas de Llobregat ¹⁹	
Tous	San Martín de Tous ²⁰		
Viver	Viver de Serrateix	Viver y Serrateix	
<i>Girona</i>			
Aviñonet	Aviñonet de Puig-Ventós	Aviñonet de Puig Ventós	
Cerviá	Cerviá de Ter ²¹		
Cornellá	Cornellá del Terri	Cornellá de Terri ²²	
Guils	Guils de Cerdaña		
Mayá	Mayá de Moncal		
Mollet	San Juan de Mollet		
Mollet cerca de Peralada	Mollet de Perelada		
Ribas	Ribas de Frasser	Ribas de Fresser ²³	Ribas de Freser (1950)
Salas	Salas de Llierca ²⁴		
Santa Eugenia	Santa Eugenia de Ter ²⁵		
Sarriá	Sarriá de Ter ²⁶		
Serra	Serra de Adaro	Serra de Daró ²⁷	
Vilallonga	Vilallonga de Ter ²⁸		
Viloví	Viloví de Oña ²⁹		de Oñá (1916) ³⁰ de Oñar (1930)

Nom anterior (1900)	Nom proposat per la RSG el 1907	Nom aprovat el 1916, quan difereix del proposat	Observacions
<i>Lleida</i>			
Bellcaire	Bellcaire de Poblet	Bellcaire de Urgel	
Castellar	Castellar de la Rivera	Castellar de la Ribera	
Esterrí de Aneu o Areo ³¹	Esterrí de Aneu		
Figols	Figols de Orgañá		
Freixanet	Freixanet y Altadill		San Guim de Freixanet (1957)
Guardia	Guardia del Pallaresa	Guardia de Tremp	
Guardia, La	La Guardia de Ares		
Josa	Josa del Río	Josa del Cadí	
Llanera	Llanera del Arroyo		
Noves	Noves del Segre	Novés de Segre ³²	
Ossó	Ossó de Sio	Ossó de Sió ³³	
Salás	Salás de Bruixas	Salás de Pallás	
Son	Son del Valle	Son del Valle	Son del Pino (1917)
Tudela	Tudela del Monte	Tudela de Artesa	Tudela del Segre (1916)
Vallfogona	Vallfogona de Balaguer		
<i>Tarragona</i>			
Ametlla, La (1891)	Casas de la Ametlla	Cala de la Ametlla	Ametlla de Mar (1917) ³⁴
Bellmunt	Bellmunt de Gratallops	Bellmunt de Ciurana ³⁵	
Cabra	Cabra del Coll	Cabra del Campo ³⁶	
Ciurana	Ciurana del Río	Ciurana de Tarragona	
Horta	Horta de San Juan		no hauria calgut perquè l'altra Horta va ser unida a Barcelona el 1904
Morera, La	La Morera de Montblanch	La Morera de Montsent ³⁷	
Nou, La	La Nou del Torrente	La Nou de Gaya ³⁸	
Palma, La	La Palma del Llano	La Palma de Ebro ³⁹	
Pinell	Pinell del Río	Pinell de Bray	
Ribarroja*	Ribarroja de Ebro ⁴⁰		*en realitat Ribarroja ja era oficial (cens 1897) ⁴¹
Roda	Roda de Mar	Roda de Bará ⁴²	
Vallfogona	Vallfogona de Riucorp		
Villalba	Villalba de los Arcos		

La correcció eufemística de topònims era un fet normal a l'època (a Catalunya tenim, per exemple, la substitució d'Utxafava per Vila-sana,⁴³ o la de Puiginyós per Montferri), però respecte de la dificultat de pronunciació caldria témer els efectes que hauria comportat una iniciativa semblant: deformació toponímica i més castellanització.

El Consell d'Estat indicava en el seu dictamen del 23 de gener de 1916 que, atès que la mesura afectava diversos ministeris, calia ser aprovada per un reial decret de la Presidència del Consell de Ministres. Per això, el 20 de febrer el

15. En el pròleg a la província de Barcelona del nomenclàtor de 1888 ja es comentava que convindria distingir els dos *Cabrera* de la província de Barcelona, afegint-los el nom del respectiu cap de partit judicial; de fet, ja figura *Cabrera de Igualada* com a alternativa del nom de l'entitat de població. En canvi l'alternativa per a la *Cabrera* del Maresme que figura als nomenclàtors era Sant Feliu de *Cabrera*. El cens de 1910 adoptà les formes *Cabrera de Igualada* i *Cabrera de Mataró*, de manera que en el cas de la primera localitat (de la segona no es feia esment) la reforma de 1916 va ser redundant.

16. Forma emprada per l'Ajuntament, encara que no hagués esdevingut oficial.

17. En la *Gaceta de Madrid* va aparèixer com a *Calonje de Segarra*.

18. En la documentació final de la RSG figura *del Llobregat*.

19. En la documentació final de la RSG figura *del Llobregat*.

20. En la documentació final de la RSG figura *del Tous*.

21. En la documentació final de la RSG figura *del Ter*.

22. En la documentació final de la RSG figura *del Terri*.

23. En la documentació final de la RSG figura *del Fresser*.

24. En la documentació final de la RSG figura *del Llierca*.

25. En la documentació final de la RSG figura *del Ter*.

26. En la documentació final de la RSG figura *del Ter*.

27. En la documentació final de la RSG figura *del Daró*.

28. En la documentació final de la RSG figura *del Ter*.

29. En la documentació final de la RSG figura *del Oñá*.

30. En la publicació del RD al BOP de Girona (8-7-1916) s'afegí l'accent a *Oñá*.

31. Aquest és l'únic cas, a Catalunya, de municipi català amb dues formes oficials. Això també era un objectiu secundari de la proposta de Foronda; en paraules seves: "Puestos ya en el terreno de la reforma, parece llegado el momento de que sea suprimido uno de los "dos nombres diferentes" con que algunos ayuntamientos son conocidos" (RSG, 1906, p. 8).

32. En la documentació final de la RSG figura *Novés del Segre*.

33. En la documentació final de la RSG figura *del Sió*.

34. En el RD 9-3-1917 figura sense article, però en el cens de 1920 torna a ser-hi.

35. *Del Ciurana*, en l'esborrany de la Diputació (1907).

36. El primer impuls d'Emili Morera va ser dir-ne *Cabra de la Conca*, però a l'esborrany acabà guixant-ho i proposant *del Campo*. Un dubte geogràfic ben legítim.

37. Així figura en la documentació final de la RSG i en la *Gaceta*. Òbviament la proposta de la Diputació de Tarragona era *Montsant*.

38. En la documentació final de la RSG figura *del Gaya*.

39. En la documentació final de la RSG figura *del Ebro*, a l'igual que en la proposta de la Diputació de Tarragona.

40. En la documentació final de la RSG figura *del Ebro*.

41. L'informe de la Diputació de Tarragona (1907) ignorava la grafia *Ribarroiya*, però la RSG la mantingué.

42. En la documentació final de la RSG figura *de Bara*.

43. Justificada perquè "havent estat la població un focus de paludisme, es trobava ara deslliurada d'aquell flagell". Aquest nou municipi urgellenc segregat el juliol 1933 es va lliurar de ben poc del dictamen filològic de la comissió encapçalada per Pompeu Fabra. El cas s'abordà en la primera ocasió que la comissió es va tornar a aplegar, amb la resolució de reclamar la recuperació del topònim històric (AGDB: Sig. 3858, exp. 1, 16-3-1934). Puchades, 1978, p. 242.

ministre de la Governació, Santiago Alba, traslladà l'expedient al president, Álvaro Figueroa, comte de Romanones. Finalment, el 27 de juny, Alfons XIII signava el decret de reforma de la nomenclatura geogràfica d'Espanya.⁴⁴ En l'exposició de motius s'afirma que:

“La expresada Sociedad Geográfica ha consultado y obtenido favorable informe respecto a la indicada reforma de las Direcciones Generales de Correos y Telégrafos, del Instituto Geográfico y Estadístico, de los Registros Civil, de la Propiedad y del Notariado, de los Depósitos de la Guerra e Hidrográfico y de las Diputaciones Provinciales respectivas.”

Finalment la reforma afectava el nom de 573 municipis d'Espanya, 56 dels quals de Catalunya.⁴⁵ Val a dir que en la publicació del decret s'observen alguns retocs ortogràfics d'última hora, potser obra dels correctors de la *Gaceta*: bàsicament algun accent i supressió de molts articles (notes del quadre 1). També cal observar que dues errades de la llista oficial van ser esmenades a la pràctica de forma immediata: *Montsent* per *Montserrat* i *Oña* per *Oñá*.

El 6 de juliol el ministre de la Governació comunicà a la RSG l'aprovació del decret, reconeixent que era fruit de la “feliz iniciativa del socio fundador, actual vicepresidente, don Manuel de Foronda y Aguilera, marqués de Foronda.” De fet, Foronda havia obtingut el títol de marquès només tres dies abans del decret, el 24 de juny de 1916: sembla que l'èxit de la reforma toponímica i el seu accés a la *grandesa* d'Espanya havien anat de la mà.⁴⁶

2.2. Sequeles de la reforma de 1916

La publicació del decret suscità la lògica sorpresa en molts pobles, que en cap moment no havien estat consultats sobre la modificació de la seva pròpia denominació. Tanmateix, la majoria es van conformar

Figura 2

amb el canvi. Alguns, però, es van queixar i van proposar una alternativa que consideraven més escaient, cas que fos imprescindible l'afegitó. Val a dir que a vegades el remei era encara pitjor, perquè si *Son del Valle* era objectable com a denominació de l'enlairada localitat pallaresa (excepte si s'hagués al·ludit a la vall d'Àneu) molt més estrafolària fou l'alternativa *Son del Pino*, proposada pel seu Ajuntament, el 19 de juliol de 1916, amb el pueril argument que “este municipio, desde tiempo inmemorial usa un sello en el que figura un *Pino*, lo que es de presumir que eso tiene algo significativo respecto a este pueblo.”⁴⁷

44. El decret amb la signatura reial es conserva a AGA: Presidencia 51/10371; exp. 512.

45. La RSG va publicar el decret amb l'opuscle *Reforma de la nomenclatura geogràfica de España* (BN: GM/16784).

46. Pocs dies abans, l'11 de juny, Foronda havia llegit el seu discurs d'ingrés a la Real Academia de la Historia (Pérez de Guzmán, 1921).

47. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 519. Fins i tot és arriscat afirmar que el dibuix representa un pi.

També l'Ajuntament de la rebatejada com a *Tudela de Artesa* demanava adoptar el nom de Tudela de Segre, demostrant que la fórmula era força emprada, fins i tot en el segell municipal.⁴⁸ És interessant observar que el nom tenia més significat comarcal que no pas fluvial: "Como este distrito está situado en la Comarca y ribera del Segre, ningún nombre le es más apropiado y le cuadra mejor que el de *Tudela de Segre* que usaba." L'alcalde afirmava també que amb Artesa "nada tiene de común ni de afinidad por ningún concepto puesto que los intereses de ambos municipios así como el régimen de los mismos son independientes y estraños entre sí" (al capdavall, Tudela va ser agregat a Artesa el 1971).

Sense defallir en cap moment davant d'aquestes queixes aïllades, la RSG respongué al president del Consell de Ministres, cofoia:

"Grande, muy grande es la satisfacción que esta Real Sociedad ha experimentado, y juzga que V.E. también participará de ella, al encontrarnos con la favorable acogida que, de la opinión pública, ha merecido la reforma de la nomenclatura geográfica que esta corporación estudió y propuso, y que por V.E. fue apadrinada y mandada observar, prestando con ello un señalado servicio que nunca será bastantemente agradecido y apreciado. En efecto, [...] tan solo seis localidades han acudido a V.E., y de estas ninguna para oponerse a la reforma de sus nombres, que todas admiten y consideran como necesaria, sino para pedir que el calificativo asignado se modifique con arreglo a sus particulares conveniencias o deseos."⁴⁹

La corporació geogràfica, tot i reivindicar l'honestedat de la feina duta a terme, acceptava sense problemes els canvis demanats, que tot seguit van ser aprovats per reial decret de 4-12-1916.⁵⁰

Amb cert retard, l'Ajuntament de l'Ametlla es va manifestar indignat amb la nova denominació imposada de *Cala de la Ametlla*: "ha causado verdadero asombro que no haya sido consultado este Ayuntamiento para tal resolución".⁵¹ Amb més motiu quan des de la Diputació de Tarragona negaven haver fet cap informe sobre la qüestió. No és estrany que ningú recordés un petit dictamen lliurat 9 anys enrere. No sabem si l'únic qui hauria pogut recordar l'afer, l'aleshores septuagenari Emili Morera, prestava encara serveis a l'ens provincial. Sembla que inicialment l'historiador acceptava la fórmula proposada per la RSG, *Casas de la Ametlla*, basada en la denominació que figura en el diccionari de Madoz. Però, potser per iniciativa d'un dels diputats de la corporació, finalment es va proposar la fórmula *Cala de la Ametlla*.

Si no hi havia altre remei, l'alcalde calero preferia les denominacions *Ametlla de Mar* o, més aviat, *Ametlla de Tarragona*. Mitjançant una dura resposta –que recordava l'existència del dictamen de la Diputació tarragonina– la RSG

48. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 511, 10-7-1916.

49. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 511, 9-11-1916, president de la RSG Javier Ugarte.

50. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 508 i 510. El decret incorporà l'article a Tudela *del* Segre.

51. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 516, l'escrit de l'Ajuntament és del 17-12-1916.

va emetre un informe favorable a la primera opció, pel seu “carácter geográfico y por tanto permanente”.⁵² El canvi definitiu va ser aprovat per RD de 9-3-1917.⁵³

Figura 3

o indicado; Considerando que Bellmunt, es mas logico que re

Ametlla, es conocida la poblacion por cada de la Ametlla, y las Casas de Ametlla;

Més enllà d'aquestes rectificacions puntuals, la RSG va esdevenir un interlocutor habitual del ministeri de la Governació en afers de canvis de denominació municipal. Ho va ser, com a mínim, fins als inicis del franquisme.

Per exemple, el 1921 el ministeri va consultar amb la RSG la petició del municipi gironí anomenat *Parroquia de Besalú*, d'adoptar el nom de *San Ferreol*, per tal de diferenciar-lo:

“de la villa de Besalú de la misma provincia con el que ordinariamente se confunde, originado graves perjuicios al vecindario en las distintas ramas de la administración, entre otros el retraso de las órdenes de incorporación a filas, la tributación equivocada impuesta a la Parroquia por error en el número de habitantes atribuida a dicho pueblo y que corresponden a la villa de Besalú, y para evitar en lo sucesivo iguales o análogas equivocaciones en que también suelen incurrir las oficinas centrales y las autoridades de todas órdenes por la semejanza de nombre de ambos pueblos”.⁵⁴

De la mateixa manera, durant la República, el ministre de la Governació, Casares Quiroga, aprovà l'afegit del determinant *de Ter* per a la vila de Roda, després de rebre l'informe favorable del “Gobierno de la Generalidad de Cataluña, la Sociedad Geográfica Nacional [aleshores havia deixat de ser *Real*] y la Dirección general del Instituto Geográfico, Catastral y de Estadística”.⁵⁵

I encara el 1940, davant la petició de l'Ajuntament gironí de la Sellera d'afegir a la seva denominació el complement *de Ter*, la RSG manifestà que:

“Esta Sociedad, aunque en general se ha manifestado opuesta al cambio de nombre de las entidades de población, no lo es a que se les agregue desinencias más determinantes, como son las de los cursos de agua que las riegan, como sucede con numerosos términos municipales”.⁵⁶

52. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 516, 12-2-1917. BN: SG.MSS/13/14, informe de la RSG amb data 12-2-1917.

53. AGA: Presidencia 51/10371; exp. 509.

54. BN: SG.MSS/13/24, consulta del ministeri amb data 7-11-1921. L'enginyer José M. Torroja també va manifestar a la RSG la seva opinió favorable al canvi.

55. O. 3-12-1932, publicada en la *Gaceta* del 6-12-32.

56. BOP Girona 12-12-1940. Encara en el canvi de nom de Begudà per Sant Joan les Fonts s'esmenta l'informe de la RSG (BOP Girona 22-12-1945).

3. La reforma de la Generalitat republicana (1933)

3.1. La proposta de la comissió filologicogeogràfica

La recuperació de l'autogovern català feia possible una revisió integral de la toponímia municipal catalana. El 20 d'abril de 1931 la Generalitat va encarregar a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans que “es revisés l'ortografia dels noms del municipis de Catalunya i restablís la forma catalana dels noms castellanitzats”.⁵⁷ L'estudi va ser desenvolupat per una comissió formada pels filòlegs Pompeu Fabra, Joan Coromines i Josep M. de Casacuberta. Aquest darrer dirigia l'Oficina de toponímia i onomàstica des de la seva creació, a finals de 1921 (Casacuberta, 1924).

“Per acomplir dignament aquesta tasca els lingüistes de la Secció es lliuraren a estudis extensos de Toponímia comprenent, entre altres coses, recerques etimològiques, despullaments de textos antics per tal de conèixer la grafia medieval dels noms, i determinació de llur pronúncia actual.” (Generalitat de Catalunya, 1933, p. 343)

El 25 d'octubre de 1932, els comissionats de la Secció Filològica es van reunir, per indicació del Govern (Lluch i Nel·lo, 1983, p. 35), amb la Ponència de divisió territorial que presidia Pau Vila, per tal de consensuar els aspectes toponímics de caire més geogràfic, tenint en compte les demarcacions que proposaven els ponents. Seguim el relat de l'acta de la reunió, redactada pel secretari de la Ponència, Josep Iglésies:

“L'objecte de la reunió és revisar sota el punt de vista geogràfic el Nomenclàtor de pobles de Catalunya establert per l'Institut de la Llengua. [...] És proposada la diferenciació dels noms de pobles repetits amb una indicació que fa referència a la comarca on pertanyen, al veïnatge d'un riu, d'una muntanya o de qualsevol accident geogràfic. [...]”

El senyor Pere Blasi fa les observacions que creu escaients, relatives als noms de pobles de les terres que avui formen la província de Girona. El senyor Josep Iglésies fa el mateix respecte als pobles de l'actual província de Tarragona; el senyor Felip Solé cura de comentar els noms establerts per als pobles de la província de Lleida i els senyors Pau Vila i Antoni Esteve els de la de Barcelona.

Els senyors Coromines i Casacuberta [Fabra no hi era present] contesten als ponents i hom argumenta, per una i altra part, els punts de vista respectius. Els membres de l'Institut de la Llengua senten una base filològica i els ponents parteixen d'un punt de vista geogràfic, cerquen l'origen dels noms més dubtosos, n'emparenten d'altres amb el terreny on el poble és assentat. És senzill d'arribar, però, a llocs de compenetració absoluta entre els ponents i els filòlegs i, fent lleugeres modificacions al Nomenclàtor establert per l'Institut, aquest resta aprovat.” (Lluch i Nel·lo, 1983, p. 34-35)

D'aquesta manera, la nomenclatura finalment aprovada presentava dues menes de canvis:

57. BOGC, 14-11-1933.

“Per una part els de caràcter ortogràfic (com *Llinars* en lloc de *Llinàs*) i de restabliment de la forma catalana dels noms castellanitzats (per exemple: *Vilalba* i no *Villalba*), canvis dels quals l’Institut assumeix tota la responsabilitat. I d’altra banda els que s’han fet per distingir localitats homònimes o per acostar el nom oficial a la denominació popular, els quals són proposats de comú acord per l’Institut i la Ponència de Divisió Territorial.” (Generalitat de Catalunya, 1933, p. 344)

Aquest segon aspecte –evitar l’homonímia– es va resoldre amb els recursos habituals: afegint-hi el nom de la comarca, el d’un puig o riu proper, una posició geogràfica bàsica: de la Serra, de Mar... Més rarament s’anteposà l’advocació de la parròquia. Els afegitons que constituïen una novetat afectaven 117 localitats, un 11% dels municipis catalans (taula 2).

La llista amb la nova forma oficial dels noms dels municipis catalans va ser aprovada pel Consell Executiu el 13 de febrer de 1933 (Generalitat de Catalunya, 1933, p. 215) i inicialment va ser feta pública dins el llibre de la *Divisió territorial*, que no endebades es subtitulava *Nomenclàtor de municipis*. No fou fins el 13 de novembre (BOGC núm. 119, 14-11-1933) quan s’aprovà un decret que determinava els noms “que la Generalitat de Catalunya adopta i que ara posa a la consideració dels Ajuntaments afectats”. L’aprovació tenia, doncs, un “caràcter provisional”, atès que es tractava d’obrir un breu termini d’al·legacions. El Govern entenia que la resolució definitiva correspondria al Parlament, el qual mai no va arribar a tractar la qüestió.

Entre la documentació de la Ponència de la divisió territorial es conserva l’informe de la comissió conjunta formada amb la Secció Filològica, referit a les al·legacions rebudes a la conselleria de Governació, en aquells casos en què l’objecció no era estrictament ortogràfica.⁵⁸ Els comissionats aprofitaren l’avinentsa per afegir una nova proposta: *Sant Joan de Mediona* en comptes de Mediona. En canvi, es rebutjava la petició de l’Ajuntament del Palau d’Anglesola de canviar la seva denominació històrica per *Palau d’Urgell*.⁵⁹

Malgrat la manca de més tràmits legals per tal de dur a validar al Parlament la nòmina dels municipis catalans (cal recordar la crisi política suscitada l’octubre de 1934), la llista de 1933 va tenir un caire oficiós per a la Generalitat. Així, per exemple, en el llibre de *La divisió territorial de Catalunya* (Generalitat, 1937) trobem les mateixes denominacions municipals.⁶⁰

58. AGDB: sig. 3858, exp.1, informe 16-3-1934. Acords presos en la reunió celebrada el 7 de març, amb assistència de Pompeu Fabra, Josep M. Casacuberta, Joan Coromines i Pau Vila.

59. Val a dir que la Ponència de la divisió territorial preveia l’adscripció d’aquesta localitat a la comarca del Segrià, però aquest argument ni tan sols apareix. Al capdavant la mateixa comissió havia proposat el determinatiu Urgell per a un poble que s’unia a la Noguera (Bellmunt) i per a un que s’afegia al Segrià (Bell-lloc).

60. Només trobem les excepcions de Sant Quirze de la Serra i Sant Pere de Vilamajor.

Taula 2. Determinants diacrítics adoptats per la Generalitat el 1933.

En cursiva les denominacions que no han arrelat.

Nom oficial (1930)	Comarca (1936)	Nova denominació (1933)
Aguilar de Segarra	Bages	<i>Aguilar de Boixadors</i>
Aiguaviva	Gironès	<i>Aiguaviva de Gironès</i>
Alfar	Alt Empordà	El Far d'Empordà
La Ametlla	Vallès Oriental	L'Ametlla del Vallès
Asentiu	Noguera	La Sentiu de Sió
Avinyonet	Alt Penedès	Avinyonet del Penedès
Bañeras	Baix Penedès	Banyeres del Penedès
Barbarà	Conca de Barberà	Barberà de la Conca
Batet	Garrotxa	Batet de la Serra
Bellcaire	Alt Empordà	Bellcaire d'Empordà
Bell-lloch	Segrià	Bell-lloc d'Urgell
Bellmunt	Noguera	Bellmunt d'Urgell
Bellmunt de Ciurana	Priorat	Bellmunt del Priorat
Bellpuig	Urgell	<i>Bellpuig d'Urgell</i>
Bellver	Cerdanya	Bellver de Cerdanya
Bellvey	Baix Penedès	<i>Bellvei del Penedès</i>
Benavent	Pallars Jussà	Benavent de la Conca
Benavent de Lérida	Segrià	Benavent de Segrià
La Bisbal	Baix Empordà	La Bisbal d'Empordà ⁶¹
Buadella	Alt Empordà	Boadella d'Empordà
Cabrera d'Igualada	Anoia	Cabrera d'Anoia
Calonge	Baix Empordà	<i>Calonge de les Gavarres</i>
Cambrils	Baix Camp	<i>Cambrils de Mar</i>
Castellar	Vallès Occidental	Castellar del Vallès
Castellvell	Baix Camp	Castellvell del Camp
Cervià	Garrigues	Cervià de les Garrigues
Ciurana	Alt Empordà	<i>Siurana d'Empordà</i>
Cladells	Selva	Sant Miquel de Cladells
Clariana	Solsonès	Clariana de Cardener
Corbera	Terra Alta	<i>Corbera de Terra Alta</i>
Cornellà	Baix Llobregat	Cornellà de Llobregat
Cornudella	Priorat	Cornudella del Montsant
Creixell	Tarragonès	<i>Creixell de Mar</i>
Doncell	Urgell	Donzell d'Urgell
Esplugas	Barcelonès	Esplugues de Llobregat
Farrera	Pallars Sobirà	<i>Farrera de Pallars</i>
Fígols	Berguedà	<i>Fígols de les Mines</i>
La Figuera	Priorat	<i>La Figuera de Falsef⁶²</i>
Figuerola	Alt Camp	Figuerola del Camp
Freixanet	Ripollès	<i>Freixenet de Camprodon</i>
Freixanet y Altadill	Segarra	<i>Freixenet de Segarra</i>

Nom oficial (1930)	Comarca (1936)	Nova denominació (1933)
La Galera	Montsià	<i>La Galera del Pla</i>
Gerri	Pallars Sobirà	Gerri de la Sal
Ginestar	Ribera d'Ebre	<i>Ginestar d'Ebre</i>
Grañena	Segarra	Granyena de Segarra
Guardia de Tremp	Pallars Sobirà	<i>Guàrdia de Noguera</i>
Guardiola	Bages	Sant Salvador de Guardiola
Guils	Alt Urgell	Guils del Cantó
Gurb	Osona	<i>Gurb de la Plana</i>
Gurp	Pallars Jussà	<i>Gurp de la Conca</i>
Hospitalet	Barcelonès	L'Hospitalet de Llobregat
Jafre	Baix Empordà	<i>Jafre de Ter</i>
Llinàs	Vallès Oriental	Llinars del Vallès
Lloréns	Baix Penedès	Llorenç del Penedès
Llovera	Solsonès	<i>Llobera de Solsonès</i>
Margalef	Priorat	<i>Margalef de Montsant</i>
Martorellas	Vallès Oriental	<i>Martorelles de Baix</i>
Masías de San Hipólito de Voltregá	Osona	<i>Les Masies de Sant Hipòlit</i>
Mollet	Vallès Oriental	Mollet del Vallès
Mollet de Perelada	Alt Empordà	<i>Mollet d'Empordà</i>
Montcortès	Pallars Sobirà	<i>Montcortès de Pallars</i>
Monistrol	Bages	Monistrol de Montserrat
Montagut	Garrotxa	<i>Montagut de Fluvià</i>
Montbrió de Tarragona	Baix Camp	Montbrió del Camp
Montclar	Berguedà	<i>Montclar de Berguedà</i>
Montellà	Cerdanya	<i>Montellà de Cadi</i>
Montmany	Vallès Oriental	<i>Montmany de Puiggraciós</i>
Montolíu de Cervera	Segarra	Montoliu de Segarra
Montornés	Urgell	Montornès de Segarra
Montroig	Baix Camp	Mont-roig del Camp
La Nou	Berguedà	La Nou de Berguedà
Ortoneda	Pallars Jussà	<i>Hortoneda de la Conca</i>
Palleróls	Pallars Sobirà	Pallerols del Cantó
Parets	Vallès Oriental	Parets del Vallès
Pinell	Solsonès	Pinell de Solsonès
Las Planas	Garrotxa	Les Planes d'Hostoles
Pobla de la Granadella	Garrigues	<i>La Pobleta de la Granadella</i>
Pradell	Priorat	Pradell de la Teixeta
Rabós	Alt Empordà	<i>Rabós d'Empordà</i>
Rialp	Pallars Sobirà	<i>Rialb de Noguera</i>
Riells	Selva	<i>Riells de Montseny</i>
La Riera	Tarragonès	La Riera de Gaià
Ríu	Cerdanya	<i>Riu del Pendís</i>
La Roca	Vallès Oriental	La Roca del Vallès

Nom oficial (1930)	Comarca (1936)	Nova denominació (1933)
Salavinera	Anoia	Sant Pere Sallavinera
San Ginés de Vilasar	Maresme	Vilassar de Dalt
San Juan de Vilasar	Maresme	Vilassar de Mar
San Martín de Torruella	Bages	Sant Joan de Vilatorrada
San Martín Sasgayolas	Anoia	<i>Sant Martí de Sesgueioles</i>
San Pedro de Premià	Maresme	Premià de Dalt
San Quirico de Tarrasa	Vallès Occidental	<i>Sant Quirze de Galliners</i> ⁶³
San Sadurní	Baix Empordà	Sant Sadurní de l'Heura
Santa María de Barbará	Vallès Occidental	Barberà del Vallès
Santa María de Martorelles de Arriba	Vallès Oriental	<i>Martorelles de Dalt</i>
Santa Perpetua	Conca de Barberà	Santa Perpètua de Gaià
Santa Perpetua de Moguda	Vallès Occidental	<i>Santa Perpetua de la Moguda</i>
Sardanyola	Vallès Occidental	Cerdanyola del Vallès
Sarroca	Segrià	<i>Sarroca de Segre</i>
La Selva	Baix Camp	La Selva del Camp
La Sellera	Selva	La Cellera de Ter
Sobremunt	Osona	<i>Sant Martí de Sobremunt</i>
La Tallada	Baix Empordà	La Tallada d'Empordà
Tamarit	Tarragonès	<i>Tamarit de Mar</i>
Tarroja	Segarra	Tarroja de Segarra
Torà	Segarra	<i>Torà de Riubregós</i>
Torroja	Priorat	Torroja del Priorat
Tragó	Noguera	Tragó de Noguera
Vallbona	Anoia	Vallbona d'Anoia
Vallfogona	Ripollès	Vallfogona de Ripollès
Vespella	Tarragonès	Vespella de Gaià
Viladecaballs	Vallès Occidental	<i>Viladecavalls del Vallès</i>
Vilallonga	Tarragonès	Vilallonga del Camp
Vilaplana	Baix Camp	<i>Vilaplana del Camp</i>
Vilaseca	Tarragonès	<i>Vila-seca de Solcina</i>
Vilatorta	Osona	Sant Julià de Vilatorra
Viloví	Alt Penedès	Vilobí del Penedès
Viure	Alt Empordà	<i>Biure d'Empordà</i>

61. L'Ajuntament s'oposà al canvi per innecessari, i la comissió filologicogeogràfica acceptà que, atesa la importància de la localitat es podia prescindir del determinatiu comarcal (AGDB: sig. 3858, exp. 1, informe 16-3-1934).

62. L'Ajuntament rebutjà l'additament *de Falsè* i proposà dir-se *del Priorat*. La comissió conjunta no s'hi avingué pel significat vinícola que aleshores tenia el concepte prioratí, i com a solució recomanà deixar la Figuera sense determinatiu (AGDB: sig. 3858, exp. 1, informe 16-3-1934).

63. Nom que al·ludeix a la serra de Galliners. L'Ajuntament rebutjava aquest nom i proposava la forma avui oficial, Sant Quirze del Vallès, però la comissió no ho acceptava perquè a la comarca hi havia un altre Sant Quirze (avui ja no, Sant Quirze Safaja pertany al Moianès). Com a alternativa es proposà *Sant Quirze de la Serra*, "el determinatiu del qual es troba en la toponímia local, és conegut dels veïns i és usat d'una manera figurada com a element distintiu en el segell municipal" (AGDB: sig. 3858, exp.1, informe del 16-3-1934).

Si mirem la proposta de 1933 amb perspectiva històrica, ni de bon tros totes les noves formes toponímiques van tenir acceptació, a curt o a llarg termini. Actualment, 47 d'aquestes localitats (el 40%) no empren la denominació adoptada per la Generalitat republicana. En la taula 2 assenyalarem aquests casos amb lletra cursiva. La majoria de municipis renuents no han cregut convenient o necessari incorporar un determinatiu al seu nom. Altres han preferit conservar el que ja tenien anteriorment o bé aquell que van incorporar durant el franquisme. D'altres, finalment, han adoptat altres combinacions.

També convé fer esment del fracàs de les temptatives de substitució de determinatius tradicionals per denominacions d'arrel popular i sense additaments: *Caldetes* (Caldes d'Estrac),⁶⁴ *Oleseta* (Olesa de Bonesvalls), *la Força* (St. Pere de Vilamajor) i, en paral·lel, *Vilamajor* (St. Antoni de Vilamajor).⁶⁵ D'aquest caire només ha reeixit, molt darrerament (2014), la substitució de Santa Maria de Corcó per *l'Esquirol*.

3.2. Guerra i toponímia

Citem només de passada l'efímera i sovint pintoresca mutació revolucionària de molts hagi-topònims municipals catalans durant la guerra civil: *Alba del Vallès* (St. Fost de Campsentelles), *Aurora de Lluçanès* (St. Boi), *Baix Montseny* (St. Celoni), *el Cirerer de Llobregat* (St. Climent), *Empori* (St. Pere Pescador), *Pins del Vallès* (St. Cugat), *Roses de Llobregat* (St. Feliu), *Segarra de Gaià* (Sta. Coloma de Queralt), etc. La llista d'aquests canvis s'inserí en la publicació que difongué la nova divisió territorial en comarques i vegueries (Generalitat, 1937, p. 109-116 i addenda; Vila, 1978; Tort, 2003). Al costat d'aquests, hi hagué alguns altres canvis menys conjunturals que sí paga la pena remarcar. Un parell de casos denoten incomoditat respecte l'anterior determinant oficial: la substitució *Fígols d'Organyà* per *de Segre*,⁶⁶ i el canvi de *Monistrol de Calders* per *de Bages*.

També durant la guerra s'instauraren quatre modificacions nominals destinades a perdurar, malgrat el llarg lapse del franquisme:

- El desplaçament de la capitalitat de Castelladral a Navàs es traduí en una rectificació del topònim, que no va ser recollida en el cens de població fins l'any 1960.⁶⁷

64. En un nou informe de la comissió conjunta filologicogeogràfica, davant l'oposició de l'Ajuntament de Caldes d'Estrac al canvi del topònim, es proposà la forma doble *Caldetes o Caldes d'Estrac* (AGDB: sig. 3858, exp. 1, informe 16-3-1934). Al full de Calella (1935) del mapa de la Generalitat figura *Caldetes*. Vila, 1977, p. 301; Puchades, 1978, p. 237.

65. En l'informe suara esmentat, la comissió es va desdir i acceptà les denominacions tradicionals.

66. En l'Antic Règim, la vall de Fígols pertanyia al quarter d'Organyà dins del vescomtat de Castellbò i el prior d'Organyà tenia la meitat de la carlania (Baraut, 1982, p. 42).

67. És similar el cas del trasllat de la capital de Sant Martí de Riudeperes a Calldetenes, però aquest canvi nominal efectuat l'any 1937 (Tort, 2003) ja havia estat proposat el 1933, de manera que no és pròpiament una novetat revolucionària. L'oficialització del canvi data de 1962.

- Un cas similar fou la substitució de Pierola pel nom de la capital, Hostalets de Pierola. Fou restablert (amb article) el 1987.
- El decret del 1933 propugnava la denominació *la Pobleta de la Granadella*. L'Ajuntament garriguenc al·legà que el nom *Pobla de Bellaguarda* havia estat emprat els segles XVII i XVIII, i en base a això defensà *Bellaguarda*.⁶⁸ La comissió conjunta no s'hi avingué (“la substitució d'un nom viu per un d'arcaic i desconegut del poble fóra contrària a l'esperit de l'actual reforma de la nomenclatura municipal”), però l'esclat revolucionari emparà l'establiment d'aquest nom, novament restablert el 1983.
- De manera similar, el municipi de Vilanova de la Roca, segregat de la Roca i Montornès a l'inici de la guerra, aviat va adoptar el nom de Vilanova del Vallès, recuperat amb la seva definitiva segregació, el 1983.

3.3. Restabliment parcial de la reforma toponímica de 1933, mig segle després

No és objectiu d'aquest estudi l'anàlisi de les modificacions de la nomenclatura municipal a partir de 1933, encara que sí ha estat imprescindible inventariar-les per tal d'ubicar cronològicament l'adopció (en el seu cas) de les directrius de la Generalitat republicana.

En l'annex *c* comptabilitzem 69 alteracions durant el franquisme, 33 com a resultat de fusions municipals, amb alguns neotopònims no sempre gaire encertats (Forallac, Pallars-Jussà, Torreflo...). També registrem 15 nous determinants, set dels quals anaven en la línia de les propostes de la Generalitat republicana. D'entre els canvis de complement, innovadors respecte del 1933, al capdavant han arrelat: Cabrera de Mar, Malgrat de Mar, Montellà i Martinet, el Pla de Santa Maria i Sant Vicenç de Montalt. En un altre sentit, també han reeixit dues simplificacions de noms que contenien determinants: Alpicat i les Masies de Voltregà. Igualment hi hagué 9 canvis derivats d'un desplaçament de la capitalitat o destinats a assenyalar el nom del nucli principal. Cal observar, finalment, un tímid inici de recatalanització toponímica, amb la substitució del ridícul *San Saturnino* a la vila penedesenca riberenca de l'Anoia, el 1955.

A partir del 1976 es produeix el gran canvi lingüístic que comportà l'actualització de les grafies històriques i la recatalanització dels topònims municipals, en un procés que no va ser fàcil ni àgil, però que es pot considerar bàsicament enllestit el 1985. La majoria de les determinacions del 1933 van entrar finalment en vigor.

A banda de qüestions estrictament ortogràfiques i de la instauració dels determinants previstos per la Generalitat republicana,⁶⁹ en els darrers 40 anys

68. AGDB: sig. 3858, exp. 1, doc. 38. La petició de l'Ajuntament conté l'aval de la signatura d'un gran nombre de veïns.

69. Ressenyem dos casos de rectificació de la grafia del determinatiu. El 1933 es proposà Sant Martí del Bas i actualment és *d'Albars*, a l'igual que Santa Llogaia d'Algama és *d'Alguema*. No entenem per quin motiu no s'ha esmenat encara la *Pobla de Massaluca* en la forma correcta *Massalucà*, tal i com fa palès Joan Coromines (1996, vol. V, p. 224).

comptabilitzem 41 modificacions toponímiques de diferent caire (annex d). La majoria han suposat un allargament del topònim. D’una banda hi ha una tendència creixent a incloure en el nom oficial dues (excepcionalment tres) localitats del terme, una estratègia integradora que ens sembla molt assenyada atesa l’abundància, a casa nostra, de municipis plurinuclears. Així, només en el primer decenni del nostre segle han aparegut: Boadella i les Escaules, Montagut i Oix, Palau-solità i Plegamans, Passanant i Belltall, Vimbodí i Poblet, i Saus, Camallera i Llampaias.

D’altra part hi ha una desena de nous determinants, imprevistos el 1933; els uns perquè aleshores no se n’hi va proposar cap (Alfara de Carles, Lles de Cerdanya, Pacs del Penedès, Pineda de Mar i Tossa de Mar) i els altres perquè han preferit adoptar un complement diferent (Corbera d’Ebre, Fogars de la Selva, Riu de Cerdanya, Sant Quirze del Vallès i Sarroca de Lleida). Encara s’hi pot afegir la forma d’escurçar *Santa Maria de Martorelles de Arriba*, dues noves denominacions de caire subcomarcal (Conca de Dalt i la Vall de Boí) i els nous determinants que es deriven d’assenyalar de forma explícita la capitalitat del municipi: els Hostalets de Balenyà, els Hostalets de Pierola, el Pont de Bar i el Pont de Vilomara. A banda, cal afegir els municipis inexistents en temps de la República, que sovint han incorporat complements en el seu nom: Badia del Vallès, Guardiola de Berguedà, la Guingueta d’Àneu, Sant Jaume d’Enveja, Gimènells i el Pla de la Font, i la Palma de Cervelló.

4. Crònica d’una pífa toponímica

Un cop clos el recorregut per la trajectòria històrica de la toponímia municipal catalana, és hora de recapitular els esdeveniments en relació a un afer concret: l’afegit del complement determinatiu al Pinell (Terra Alta).

Com hem vist, la RSG va proposar dir-ne *Pinell del Ríu*, per tal de diferenciar-lo del Pinell del Solsonès, que restava sense determinatiu tot i tenir molts menys habitants (758) que el Pinell de les Terres de l’Ebre (1.891 hab.).

Figura 4

Pinell.....	{	Lérida..... (Solsona).....	Pinell.
	{	Tarragona.. (Gandesa).....	Pinell del Ríu..... Por el que da nombre.

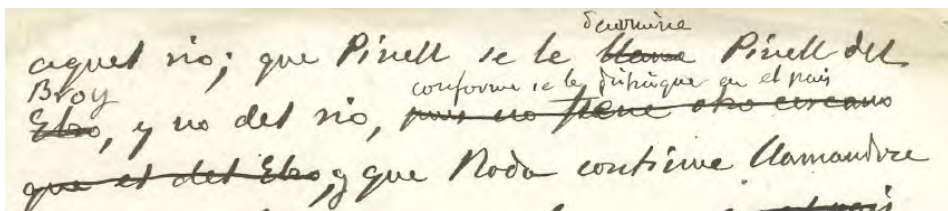
Aquestes excepcions a la norma estaven justificades en la proposta de Foronda:

“se ha procurado siempre no alterar el nombre de las [poblaciones] de mayor vecindario. Alguna vez no ha sido posible perseverar en este propósito. Cúlpese a la imposibilidad de hallar algo –tal como el nombre de un río, de una montaña, de una fuente, de un llano– que pudiera servir para diferenciar una localidad de otra menos importante.” (RSG, 1906, p. 7)

Cal deduir, doncs, que si Foronda hagués tingut la pensada d'anomenar Pinell de Solsonès, per exemple, *Pinell de Solsona*, el Pinell de les Terres de l'Ebre hauria conservat, si més no de moment, el seu nom ras i curt.

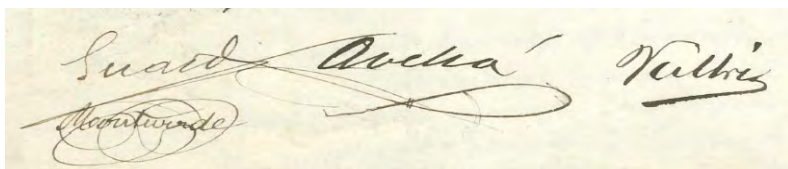
El secretari de la Diputació de Tarragona, Enric Morera, va pensar primerament que era més lògic dir-ne *Pinell del Ebro*, però al capdavant guixà aquesta proposta i la substituï per *Pinell del Broy*, “conforme se le distingue en el país”.

Figura 5

El més probable és que aquesta segona pensada fos iniciativa d'un dels diputats de la corporació provincial. Entre els signants de la Comissió de Governació de la Diputació figura Joaquim Monteverde Ayet.

Figura 6

La Vanguardia del 21-9-1901 informava del nomenament de Monteverde com a jutge municipal de Gandesa; també hi ha notícia que fou regidor d'aquesta població.⁷⁰ D'orientació política conservadora, va ser escollit diputat en les eleccions de març de 1907 (Audi, 2012). Fou el darrer alcalde monàrquic de la ciutat de Tarragona, fins a les eleccions que dugueren a la proclamació de la República.⁷¹ Pel seu coneixement de la Terra Alta i estreta relació amb les autoritats locals de la seva circumscripció, és altament probable que fos el responsable de la preferència, d'última hora, per *el Broy*.

El Broy és el nom d'una partida de terres del Pinell, situada a la part de llevant del terme, confrontant amb Miravet. Està presidida per la mola del Broy i s'hi troba el mas dels Brois, però l'element geogràfic cabdal que entenem dóna nom a la partida és la font del Broy i la surgència càrstica de *los Ullals del Broy* (Serres, 2010, p. 114). Val a dir que l'aigua del Broy baixa cap al barranc dels Estolls, topònim de significat prou transparent. Arribats a aquest punt, ens sembla evident que el Broy no és altra cosa que un broll, una deu, un raig

70. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1562196077382635&id=1430604537208457

71. http://www.tarracowiki.cat/wiki/Joaquim_Monteverde_Ayet

d'aigua que surt amb força, en aquest cas un brollador càrstic. Vagi per davant, doncs, el nostre convenciment que la grafia correcta és *el Broll*.

De la font del Broi es va fer l'escomesa d'aigua al poble, que abastava la font del Broi i les altres del poble. Per tant, és ben palès que aquest element geogràfic era de la màxima rellevància per a la gent del Pinell, i en aquest sentit podia exercir de complement toponímic. De fet, encara avui dia l'associació cultural del poble es diu *Pi del Broi*. Del que no tenim cap constància és que el determinatiu hagués estat emprat anteriorment, tal com insinua l'argumentació de la Diputació.

La proposta de la Diputació va arribar a la RSG i aquesta entitat l'assumí. Però allà on hi havia, molt clarament escrita, una *o*, l'escrivent madrileny hi va posar una *a*: *el Broi* es va convertir en *Bray* (de passada, també es va perdre l'article). També va confondre *Montserrat* amb *Montsent* (fig. 7). Sense comentar!s!

Figura 7. Fragments de la relació manuscrita de la RSG amb els ajuntaments dels quals calia modificar el nom

Ayuntamientos

cuyos nombres propone la R. Sociedad Geografica que sean modificados

Provincia de Ferragona		
La Ametlla	Part de Tortosa	i Union Cala de la Ametlla
Bellmunt	" Falset	" " Bellmunt de Ciurana
Cabra	" Valls	" " Cabra del Campo
Ciurana	" Falset	" " Ciurana de Ferragona
Horta	" Gandesa	" " Horta de San Juan
La Morera	" Falset	" " La Morera de Montsent
La Nou	" Vendrell	" " La Nou del Gayà
La Palma	" Falset	" " La Palma del Bro
Pinell	" Gandesa	" " Pinell de Bray
Ribarroja	" "	" " Ribarroja del Bro
Roda	" Vendrell	" " Roda de Bara
Vallfogona	" Montblanch	" " Vallfogona de Pinet
Vilalba	" Gandesa	" " Vilalba dels Arcs

Pinell de Bray
Ribarroja del Bro

Font: BN: SG.MSS/13/2

A partir d'aquí *Bray* no va tenir aturador: el llistat mecanografiat de la RSG

reproduí l'errada, i d'aquí passà al decret de 27 de juny de 1916.

Figura 8. Fragment de la relació mecanografiada de la RSG amb els ajuntaments de la província de Tarragona dels quals calia modificar el nom

-19-

(Sigue Província de Tarragona)

Horta	Part ^o de Gandesa	se llamará	Horta de San Juan.
La Morera	" Falset	" "	La Morera de Montsent.
La Nou	" Vendrell	" "	La Nou del Gaya.
La Palma	" Falset	" "	La Palma del Ebro.
Pinell	" Gandesa	" "	Pinell de Bray.
Ribarroija	" id	" "	Ribarroija del Ebro.
Roda	" Vendrell	" "	Roda de Bara.
Vallfogona	" Montblanch	" "	Vallfogona de Riucorp.
Villalba	" Gandesa	" "	Villalba de los Arcos.

Font: BN: SG.MSS/13/2

Quan el decret es publicà, l'Ajuntament del Pinell no va protestar per l'errada. Possiblement, deu anys després de la gestació de la proposta, es va creure que això de Bray devia tenir algun sentit. Tot plegat, recordava un nom ben familiar (Broi) i a més, el nom popular continuaria essent el Pinell, ras i curt.

Hom podia confiar que el procés de depuració de la llengua i la toponímia catalana aviat descobriria la badada i hi posaria remei. No va ser així.

El primer llistat toponímic dels municipis de Catalunya, publicat per la Mancomunitat (1918) registra i admet com a forma perfectament catalana PINELL DE BRAY (en aquest llistat, clarament tutelat per mossèn Alcover, es propugnava l'ús de la *y* tradicional).

La comissió de la Generalitat de Catalunya (Casacuberta, Coromines i Fabra) de l'any 1933, designà com a alternativa a Pinell de Bray: EL PINELL *de Brai*,⁷² afegint l'article i seguint el principi ortogràfic normatiu de substituir tota *y* (tret del dígraf *ny*) per *i*.

Totes les publicacions catalanes posteriors (per exemple el *Diccionari català-valencià-balear*), seguint els criteris de l'Institut d'Estudis Catalans, recullen la forma *el Pinell de Brai*. Fins i tot els redactors de la *Gran Enciclopèdia Catalana* van creure que la grafia correcta de Broi era Brai (també sense article):

72. Imitem la tipografia de l'original. El llibre de la divisió territorial de 1937 n'aclareix el sentit: "En els noms dels municipis, quan ha calgut, s'han emprat dos tipus de lletra per tal de distingir la part del nom que es diu sempre, la qual s'ha posat en versaletes, i la que només s'afegeix per a diferenciar la localitat de què es tracta d'una homònima, el qual additament s'ha posat en cursiva." (Generalitat, 1937, p. 90).

“**Brai, barranc de** Curs d’aigua que neix a la **font de Brai**, dins del terme del Pinell de Brai (Terra Alta). Juntament amb altres barrancs aflueix, per l’esquerra, al barranc del Pinell, afluent de l’Ebre.”⁷³

Contràriament, Joan Coromines, en el seu ingent *Onomasticon*, a l’entrada “Brai” remet a “Broi”, i allà explica:

“Com a determinatiu del poble de Pinell, [...] s’ha usat recentment la forma *Pinell de Brai*, de la qual ningú sabé donar-me clarícies en les enquestes que he fet allí prop, mentre que m’hi assenyalaren una extensa partida dita *els Brois* al volt d’un vell mas” (Corominas, 1995, vol. III, p. 123).

Tanmateix, apunta que “no fóra impossible potser formalment, trobar-li alguna etimologia aràbiga”, potser relacionada amb el cas de Bràfim.

El *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2a ed. 2009, p. 654), elaborat per la Generalitat de Catalunya i l’Institut d’Estudis Catalans, aporta només un lacònic comentari etimològic sobre Brai: “topònim local d’origen incert”. La mateixa fórmula que trobem en un llibre divulgatiu (Moran *et al.*, 2002, p. 122).

Antònia Serres (2010), autora del recull de noms de lloc del Pinell, a l’hora d’explicar l’etimologia de Brai primer apunta en la direcció correcta, però immediatament deriva vers una hipòtesi geològica del tot inversemblant, alhora que addueix l’existència de Bray fora de Catalunya, un fet que ens sembla irrellevant:

“No està clar si Brai és una derivació de la partida del terme anomenada lo Broi, o correspon a la definició d’una formació del terreny que es produeix a les conques sedimentàries, quan les roques plàstiques del centre d’un anticlinal s’erosionen. [...] De fet es troben poblacions amb el nom Bray a Irlanda, a la regió de la Borgonya francesa i al Pays de Bray al nord-est de París” (Serres, 2010, p. 233).

Tanmateix, en un article sobre els noms dels municipis de la Terra Alta publicat a *La Vanguardia* l’any 1974, Anton Monner i Estopinyà, autor d’un assaig sobre toponímia de Gandesa, arribava a la conclusió correcta: “Brai es una deformación de Broi y ésta de Broll. El Broi es una partida de su término municipal donde existe todavía una fortaleza de un señor feudal y cerca de la cual *un broll d’aigua*: una fuente” (M. d’Irto, 1974). Ara que ho sabem del cert, un segle després, què en farem? Validem una errada ortogràfica? Un mínim de dignitat com a país amant de la seva llengua obliga a bandejar el fictici Bray/ Brai, simplement fruit d’una badada ortogràfica. L’origen de Brai no és pas incert, és simplement la crònica d’una pífia pueril. Però la responsabilitat de què hagi perdurat durant un segle no és només imputable a la RSG. Tots els mecanismes de control de la qualitat toponímica, a casa nostra, han fracassat en el cas de la localitat de les Terres de l’Ebre, malgrat el lúcid advertiment en *La Vanguardia* signat per M. d’Irto.

73. Segona edició, 1986, vol. 5, p. 296.

5. Conclusió

La toponímia municipal és un camp on la interferència de criteris polítics és molt notable. S'hi barregen qüestions no només d'identitat local, sinó de costums, religioses, d'autodefinició cultural, d'afirmació comarcal, d'equilibris interns entre poblacions del terme, de creació de marca (*branding*) i, per descomptat, idiomàtiques. La temptació del poder per intervenir-hi és gran, perquè els noms dels municipis són elements fonamentals en la visualització de la pròpia personalitat territorial. Sovint la ingerència oficial parteix de la necessitat d'evitar confusions entre localitats homònimes. Així, un Estat que es vulgui unificat ha de vetllar per diferenciar clarament els elements que l'integren. Això és el que va impulsar la RSG amb el projecte de Foronda del 1906, aprovat el 1916, i fou també una de les motivacions bàsiques (no pas l'única ni la principal) de la reforma toponímica establerta per la Generalitat republicana el 1933.

La forma d'evitar les ambigüitats i confusions d'homonímia és afegir alguna mena de complement, ja sigui l'anteposició del nom del patró local o, més sovint, posposar a l'element fonamental del topònim un determinant de qualsevol mena, generalment de caire geogràfic.

Per això, i per la proximitat dels seus membres directius a l'elit política central, durant una bona colla d'anys la Real Sociedad Geográfica de Madrid va jugar el paper d'entitat assessora del ministeri de la Governació en qüestions toponímiques, principalment referides als determinants diacrítics. En temps de la Generalitat republicana, d'una forma més puntual, van tenir un paper semblant els geògrafs de la Ponència de divisió territorial presidida per Pau Vila, treballant conjuntament amb els filòlegs Casacuberta, Coromines i Fabra.

Malgrat que molts geògrafs catalans han participat (i encara ho fan) en els estudis toponímics, la Generalitat mai no ha demanat el parer de la Societat Catalana de Geografia (IEC) en afers de denominació municipal (ni de cap altra mena). Ens sembla un error greu. Creiem que el nostre estudi ho demostra: hem detectat una grossa errada en el nom oficial d'un municipi català; un nyap que durant un segle ha anat sortejat les successives revisions toponímiques d'experts lingüistes.

La intervenció d'una altra perspectiva metodològica i temàtica, dotada de la transversalitat d'anàlisi pròpia de la geografia, permetria una més acurada presa de decisions en el camp de la toponímia. Els noms de lloc són un afer massa important i complex per deixar-lo, només, en mans dels filòlegs.

Bibliografia

- AUDI FERRER, Pere (2012). "Diputats provincials prioratins durant la Restauració". *Bolduc. Butlletí Cultural Informatiu de l'Arxiu General de Tarragona*, núm. 12, p. 3-13.

- BURGUEÑO, Jesús (2014). *Nomenclátor que comprende las poblaciones... de España (1860). Edició de la informació referida a les terres de parla catalana*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- [CASACUBERTA, Josep M. de] (1924). *Report dels treballs fets per l'Oficina de toponímia i onomàstica durant el bienni de 1922-1923*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CASANOVA, Emili (1995). "El projecte de nomenclátor de la Real Sociedad Geográfica de España de 1907", dins *Materials de toponímia*. València: Denes Comercial; Universitat de València; Generalitat Valenciana, vol. II, p. 1217-1244.
- COROMINES, Joan (1989-97). *Onomasticon cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Curial-La Caixa, 8 vol.
- D'IRTO, M., àlies d'Anton MONNER I ESTOPINYÀ (1974, 29 de maig). "Gandesa: necesaria revisión de los nombres de los municipios del partido. En el mapa de Cataluña recientemente editado por la Diputación de Barcelona existient errores toponímicos". *La Vanguardia Española*, p. 40.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1933). *Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclátor de municipis*. Barcelona: Llibreria Bosch.
- (1937). *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Conselleria d'Economia.
- GÜELL, Manel; Salvador-J. ROVIRA i GÓMEZ [ed.] (2010). "Morera Llauradó, Emili", dins *Biografies de Tarragona*. Benicarló: Onada, p. 133-135. <https://www.tarragona.cat/patrimoni/fons-documentals/arxiu-municipal-tarragona/difusio/dades-historiques-de-la-ciutat/biografies-de-tarragona/biografies-de-tarragona.-volum-i-ii>
- LLUCH, Enric; Oriol NEL-LO (1983). *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya. Edició de documents de l'arxiu de la Ponència (1931-1936)*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA (1918): *Nomenclátor de les ciutats, viles i pobles de Catalunya*. Barcelona, Imp. Casa de Caritat.
- MINISTERIO DE ADMINISTRACIONES PÚBLICAS (2008). *Variaciones de los municipios de España desde 1842*. http://www.seap.minhap.es/dms/es/web/publicaciones/centro_de_publicaciones_de_la_sgt/Monografias0/parrafo/011113/text_es_files/Variaciones-INTERNET.pdf
- MOLL, Juli; Joan TORT (1985). *Toponímia i cartografia. Assaig de sistematització*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- MORAN, Josep; Mar BATLLE; Joan Anton RABELLA (2002). *Topònims catalans. Etimologia i pronúncia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PÉREZ DE GUZMÁN Y GALLO, Juan (1921). "Don Manuel de Foronda y Aguilera, marqués de Foronda." *Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. 78, p. 79-82.
- PUCHADES, Josep M. (1978). "Toponímia del planejament territorial a Catalunya", *Revista catalana de geografia*, núm. 2, p. 229-288.
- REAL SOCIEDAD GEOGRÁFICA (1906). *Proyecto de reformas en la nomenclatura geográfica de España*. Madrid: Imp. Eduardo Arias. <http://bdb-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000144413&page=1>
- RULL, Xavier (2008). "Toponímia major de les Terres de l'Ebre i del Maestrat: divergència i adequació entre formes oficials i formes populars". *Beceroles*, núm. 3, p. 33-35.
- SERRES BUENAVENTURA, Antònia (2010). *Els noms de lloc i de persona del Pinell de Brai*. El Pinell de Brai: Pi del Broi.
- TORMO BENAVENT, David (2016). "Horta, el Pinell i Vilalba... quan mos canviaren el nom", *Històries de la Terra Alta*: <http://blogscat.com/historiestal/2016/06/24/1916-2016-horta-el-pinell-i-vilalba-quan-mos-canviaren-el-nom/>
- TORT, Joan (2003). "Los cambios de nombre de los municipios durante la revolución y la Guerra Civil españolas (1936-1939)". *Scripta Nova*, núm. 133. <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-133.htm>
- VILA, Pau (1977). "Quèstions de toponímia", dins *Selecció d'escrits de geografia*. Barcelona: Curial, vol. I, p. 289-330, [1929-1937].

Annex

Modificacions toponímiques 1861-2016 (a banda de les reformes de 1916-17 i les esdevingudes en el període 1933-39)

a) Canvis esdevinguts entre 1861 i 1915

Forma oficial 1860	Data de la modificació ⁷⁴	Nova forma oficial
Canvi toponímic derivat d'una fusió municipal		
Arrós / Vila	1885	Arrós y Vila
Canvi toponímic derivat d'un canvi de capitalitat		
Altet	1886	Figuerosa ⁷⁵
Alsamora	1911	Sant Esteve de la Sarga
Aransá	1887	Musa y Aransá
Aransís	1897	Sant Miquel de la Vall
Batlíu de Sas	1897	Benés
Castellnou de Basella	1887	Basella
Castisent	1887	Eroles ⁷⁶
Culera ⁷⁷	1885	Port-Bóu
Ortedó	1886	Serch
Tabescan	1885	Lladorre ⁷⁸
Vallvert	1887	Montbríu de la Marca ⁷⁹
Preferència per una denominació geogràfica extensa		
Capsech	1912	Vall de Vianya ⁸⁰
Llerona	1913	Las Franquesas del Vallés
Afegit d'un complement		
Bórjas	1908	Borjas Blancas
Cabrera	1910	Cabrera de Igualada
Cabrera	1910	Cabrera de Mataró
Puigvert	1897	Puigvert de Agramunt
Esmena ortogràfica		
Abellanes	1897	Avellanes
Alcober	1910	Alcover
Ayguafreda	1888	Aiguafreda ⁸¹
Caldas de Monbuy ⁸²	1873	Caldas de Mombúy
Ceballa del Condado	1897	Savallá del Condado
Monclar	1900	Montclar
Monseny	1901	Montseny
Novés	1887	Noves
Raurell	1910	Rourell
Ribarroiya	1897	Ribarroiya
San Andrés de Alterri	1897	San Andrés del Terri
San Felíu de Codinas	1901	San Felíu de Codinas
San Felíu Saserra	1901	San Felíu Saserra
San Martín de Sasgayolas	1897	San Martín Sasgayolas
Tivenís	1900	Tivenys
Torróija	1897	Torroja
Víu de Lleбата	1897	Viu de Llevata

Forma oficial 1860	Data de la modificació	Nova forma oficial
Canvi eufemístic		
Castelldasens	1910	Castelldáns
Castellanització		
San Boy de Llusanés	1887	San Baudilio de Llusanés
Sant Jáume dels Domenys	1910	San Jaime dels Domenys
Sant Vicéns dels Caldés	1910	San Vicente de Caldés

b) Canvis esdevinguts entre 1918 i 1932

Forma oficial prèvia al canvi	Data de la modificació	Nova forma oficial
Canvi toponímic derivat d'una fusió municipal		
Castellbó / Valle de Castellbó	1922	Villa y Valle de Castellbó
Lavid / Terrasola	1918	Torre-Lavit
Afegit d'un complement		
Roda	1932	Roda del Ter ⁸³
Correcció o descastellanització		
Ametlla de Mar	1920	La Ametlla de Mar
Castellón de Ampúrias	1930	Castelló de Ampurias
San Martin Vell	1930	San Martívell
San Salvador de Biaña	1920	San Salvador de Viaña
Viloví de Oñá	1930	Viloví de Oñar
Canvi eufemístic		
Puigtiñós	1917	Montferri
Simplificació		
San Antonio de Vilanova de Vilamajor	1920 ⁸⁴	San Antonio de Vilamajor
Adopció del nom del nucli principal		
Palau de Montagut	1930	San Jaime de Llierca ⁸⁵
Parròquia de Besalú	1922	San Ferreol ⁸⁶

74. La data indicada no sempre respon a una disposició legal específica; sovint correspon al primer cens de població o nomenclàtor on figura la novetat o bé al primer esment conegut al butlletí oficial de la província.

75. BOP Lleida 16-4-1886.

76. BOP Lleida 24-12-1887.

77. El 1934, en segregar-se de Portbou, recuperà la forma correcta Colera.

78. Llei publicada a la *Gaceta de Madrid* del 9-5-1885.

79. En la *Gaceta* de 5-5-1873 es descriu àmpliament el contenciós entre ambdós llocs per la capitalitat. Es desestima la petició i el president de la República, Pi i Margall, insta a la Diputació a "persuadir a ambos pueblos a que se incorporen a otros municipios".

80. BOP Girona 7-3-1912.

81. Correcció efímera, perquè només figura en el nomenclàtor de 1888 (no així en el de 1900) i en els censos de població de 1897, 1900 i 1910. A partir de 1920 es reprèn la forma Ayguafreda.

82. Això en el nomenclàtor, en el cens de 1860 Caldas de Montbuty.

83. *Gaceta de Madrid* del 6-12-1932.

84. Encara que al BOP ja figura aquest nom més breu el 1900.

85. BOP Girona 15-2-1930, p. 72.

86. BN: SG.MSS/13/24.

c) Canvis esdevinguts entre 1940 i 1975

Forma oficial prèvia al canvi	Data de la modificació	Nova forma oficial
Canvi toponímic derivat d'una fusió municipal⁸⁷		
Alás / Serch	1970	Alás-Serch
Aliñá / Figols de Orgañá	1972	Figols y Aliñá
Anserall / Arcabell / Ars / Bescaran / Cívís	1970	Valles del Valira
Arabell / Villa y Valle de Castellbó	1970	Montferrer-Castellbó ⁸⁸
Aramunt / Claverol / Ortoneda / Toralla-Serradell	1969	Pallars-Jussá
Aransís / Sant Cerni / Sant Salvador de Toló	1970	Gabet de la Conca
Arañó / Pallargas	1974	Plans d'el Sio ⁸⁹
Arfa / Parroquia de Ortó / Pla de Sant Tirs / Tost	1968	Ribera de Urgellet
Aristot / Toloríu	1970	Aristot-Toloríu
Arós y Vila / Betlan / Escuñaú / Gausach / Viella / Vilach	1970	Viella-Mitg-Arán
Artiés / Bagerque / Gessa / Salarú / Tredós	1968	Alto Arán
Avellanes / Santa Liña	1970	Avellanes-Santaliña ⁹⁰
Bahent / Gerri de la Sal / Mont- cortés / Peramea	1969	Baix Pallars
Benavent de Tremp / Conques / Figuerola de Orcau / Isona / Orcau / Sant Romá de Abella	1970	Isona y Conca d'Alla
Brocá / San Julián de Cerdanyola	1942	Guardiola de Berga
Caixans / Urtg	1969	Fontanals de Cerdanya
Camarasa / Fontllonga	1970	Camarasa-Fontllonga
Castellás / La Guardia de Arés / Novés de Segre / Tahús	1972	Valls D'Aguilar
Cruilles / Monells / San Sadurní	1974	Cruilles, Monells y San Sadurní
Dosquers / Mayá de Moncal	1969	Maiá del Montcal
Escaló / Jou / Unarre	1971	La Guingueta
Estahón / Ribera de Cardós	1970	Vall de Cardós
Florejachs / Torrefeta	1972	Torreflo
Fonteta / Peratallada / Vulpellach	1975	Forallac
Fornols / La Vansa	1973	La Vansa-Fornols
Guardia de Tremp / Mur	1971	Castell de Mur
Isil / Sorpe / Son del Pino / Valencia de Areo	1970	Alto Aneu
Josa del Cadí / Tuixent	1973	Josa-Tuixent
Juanetas / La Piña / San Esteban de Bas / San Privat de Bas	1968	Vall de Bas
Manresana / Portell	1940	San Ramón ⁹¹
Rocafort de Vallbona / Sant Martí de Maldá	1971	Sant Martí de Río Corb ⁹²

Forma oficial 1860	Data de la modificació	Nova forma oficial
Sant Antolí y Vilanova / Sant Pere dels Arquells	1971	Ribera del Dondara
Vilalleons / Vilatorra	1946	San Julián de Vilatorra ⁹³
Canvi toponímic derivat d'un canvi de capitalitat		
Castelladral	1960	Navás
Eroles	1940	Figols de Tremp ⁹⁴
San Juan de Fàbregas	1955	Rupit ⁹⁵
San Martín de Riudeperas	1962	Calldetenes ⁹⁶
San Martín de Torruella	1963	San Juan de Torruella ⁹⁷
Sant Miquel de la Vall	1943	Aransís ⁹⁸
Serradell	1952	Toralla-Serradell ⁹⁹
Adopció del nom del nucli principal¹⁰⁰		
Begudá	1945	Sant Joan les Fonts ¹⁰¹
Freixanet y Altadill	1957	San Guim de Freixanet ¹⁰²
Afegit o canvi de complement¹⁰³		
Bas	1961	San Esteban de Bas ¹⁰⁴
Bellver	1957	Bellver de Cerdaña ¹⁰⁵
Cabrera de Mataró	1967	Cabrera de Mar ¹⁰⁶
Castellet	1944	Castellet y Gornal ¹⁰⁷
Castellar	1954	Castellar del Vallés ¹⁰⁸
Esplugas	1957	Esplugas de Llobregat ¹⁰⁹
Malgrat	1966	Malgrat de Mar ¹¹⁰
Montellá	1961	Montellá-Martinet ¹¹¹
Palausolitar	1940	Palau de Plegamans
Pla de Cabra	1953	Pla de Santa María ¹¹²
San Juan de Vilasar	1975	Vilassar de Mar ¹¹³
San Vicente de Llevaneras	1940	San Vicente de Montalt ¹¹⁴
La Sellera	1940	La Sellera de Ter ¹¹⁵
La Selva	1953	La Selva del Campo
Vallfogona	1961	San Julián de Vallfogona ¹¹⁶
Correcció o descastellanització		
Alcarraz	1944	Alcarrás ¹¹⁷
Castellvell y Vilar	1957	Castellbell y Vilar ¹¹⁸
Ribas de Fresser	1950	Ribas de Freser
Ridaura	1940	Riudaura ¹¹⁹
Salás de Pallás	1957	Salás de Pallars ¹²⁰
San Saturnino de Noya	1955	San Sadurní de Noya ¹²¹
Villafranca del Panadés	1973	Vilafranca del Penedés ¹²²
Simplificació o retoc ortogràfic		
La Ametlla de Mar	1961	Ametlla de Mar ¹²³
La Cenia	1962	Cenia ¹²⁴
Masías de San Hipólito de Voltregá	1957	Masías de Voltregá ¹²⁵
Torre-Lavit	1950	Torrelavid ¹²⁶
Villanueva de Alpicat	1948	Alpicat ¹²⁷

87. No hi comptem, doncs, les agregacions que no van modificar el nom d'un dels municipis.
88. La incorporació al nou municipi de Guils i Pallerols és una mica posterior (1972).
89. En el decret de fusió publicat al BOP de Lleida (23-3-1974) Sió figura accentuat, però en el BOE no.
90. En el censos trobem el segon terme com Santa Línia.
91. AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 10.
92. El 1974 es va demanar, sense èxit, la catalanització de Río Corb en Riucorb (AGA: Inv. 11.13; caixa 4285, núm. 11).
93. Segons el decret de fusió, San Julián de Vilatorca ja era el nom oficial, però no l'hem pogut documentar en data anterior.
94. AGA: Inv. 11.13; caixa 2397, núm. 33.
95. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 1.
96. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 47.
97. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 9.
98. AGA: Inv. 11.13; caixa 2397, núm. 32. La data és aproximada, en tot cas el canvi ja és efectiu el 1943.
99. AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 35.
100. El 1967 es va desestimar la petició de canvi de nom de *Castillo de Aro* per *Playa de Aro* (AGA: Inv. 11.13; caixa 4284, núm. 11).
101. AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 9. L'orde del 7-12-1945 empra el nom grollerament traduït al castellà, *San Juan las Fuentes*, però el ministeri de la Governació va rectificar de seguida, adoptant el nom en català (BOP Girona 31-8-1946).
102. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 17.
103. El 1946 no va prosperar la iniciativa de canviar Santa Perpètua *de Moguda* per *del Vallés* (AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 8).
104. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 3.
105. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 16.
106. AGA: Inv. 11.13; caixa 4284, núm. 9.
107. AGA: Inv. 11.13; caixa 4280, núm. 32.
108. AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 43.
109. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 13.
110. AGA: Inv. 11.13; caixa 4284, núm. 6.
111. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 45. El 1937 ja s'havia aprovat la forma *Montellà i Martinet* (Generalitat, 1937, p. 111).
112. AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 41.
113. AGA: Inv. 11.13; caixa 4285, núm. 13.
114. A partir del cens de 1950 apareix escrit *Mont-Alt*. Sobre l'origen del canvi: Vila, 1977, p. 304.
115. AGA: Inv. 11.13; caixa 2397, núm. 26; BOP Girona 12-12-1940.
116. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 44.
117. AGA: Inv. 11.14; caixa 4344, núm. 6. BOP Lleida 30-3-1944.
118. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 12.
119. Riudaura ja apareix com a denominació oficial en els nomenclàtors de 1860 i 1873, però només un cens (1860) la recull abans de 1940.
120. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 18.
121. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 2. Puchades, 1978, p. 243.
122. AGA: Inv. 11.13; caixa 4285, núm. 9.
123. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 46.
124. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 6.
125. AGA: Inv. 11.13; caixa 4282, núm. 14.
126. AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 20.
127. AGA: Inv. 11.13; caixa 4281, núm. 14.

d) Canvis esdevinguts entre 1976 i 2016, al marge de l'aspecte estrictament idiomàtic i de l'adopció de les formes propugnades el 1933¹²⁸

Forma oficial prèvia al canvi	Data de la modificació	Nova forma oficial
Canvi toponímic derivat d'una fusió municipal		
Pruit / Rupit	1977	Rupit-Pruit
Canvi toponímic destinat a fer palesa la capitalitat		
Aristot i Toloriu	1989	el Pont de Bar
Baleñá	1981	els Hostalets de Balenyà
Pierola	1987	els Hostalets de Pierola
Montmany-Figaró	1994	Figaró-Montmany
Rocafort y Vilumara	1982	el Pont de Vilomara i Rocafort
Santa Perpètua de Gaià	1995	Pontils
Afegit o canvi de complement		
Alfara	1984	Alfara de Carles
Badia	1995	Badia del Vallès
Bigas	1983	Bigues i Riells
Boadella d'Empordà	2004	Boadella i les Escaules
Cànoves	1989	Cànoves i Samalús
Castillo de Aro	1984	Castell-Platja d'Aro
Corbera	1984	Corbera d'Ebre
Fogars de Tordera	1998	Fogars de la Selva
Guardiola de Berga	1981	Guardiola de Berguedà
La Guingueta	1984	la Guingueta d'Àneu
Lles	1994	Lles de Cerdanya
Montagut	2002	Montagut i Oix
Montmany	1984	Montmany-Figaró
Pachs	1980	Pacs del Penedès
Palau de Plegamans	2000	Palau-solità i Plegamans
Passanant	2005	Passanant i Belltall
Pineda	1984	Pineda de Mar
Riells	1983	Riells i Viabrea
Riu	1997	Riu de Cerdanya
San Quíric de Tarrasa	1983	Sant Quirze del Vallès
Sarroca	1983	Sarroca de Lleida
Saus	2006	Saus, Camallera i Llampaiés
Tossa	1985	Tossa de Mar
Vandellòs	1990	Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant
Vilaseca	1984	Vila-seca i Salou
Vimbodí	2006	Vimbodí i Poblet
Desaglutinació		
Torreflor ¹²⁹	1994	Torrefeta i Florejacs
Implantació del nom reivindicat durant la República		
Pobla de la Granadella	1983	Bellaguarda
Simplificació		
Camarasa-Fontllonga	1981	Camarasa

Forma oficial 1860	Data de la modificació	Nova forma oficial
Santa María de Martorellas de Arriba	1984	Santa Maria de Martorelles
els Hostalets de Balenyà	1991	Balenyà
Vila-seca i Salou	1994	Vila-seca
Preferència per una denominació geogràfica extensa		
Barruera	1996	la Vall de Boí
Correcció geogràfica		
Pallars Jussà	1995	Conca de Dalt

128. Amb tot convé esmentar dos casos recents de validació de la proposta de 1933 que afecten determinants: Roda de Berà (2012) i l'Esquirol en comptes de Santa Maria de Corcó (2014).

129. No fou pròpiament una correcció lingüística el canvi previ, el 1983, de *Torreflo* a *Torreflor*.